

SALUR KAZAN'IN NEDEN ÖLDÜRDÜĞÜ*

Causes Salur Kazan Kills

Dr. Öğr. Üyesi Evrim ULUSAN ÖZTÜRKMEN**

Prof. Dr. Çiğdem KARA***

ÖZ

Dede Korkut Destanlarında savaş ve antlaşmaları gerçekleştiren dolayısıyla en çok çatışmaya giren ve öldüren karakterlerden biri Kazan'dır. Makale, Salur Kazan'ın başkarakter olarak yer aldığı beş destan metnindeki öldürme eylemlerine, gerektiğinde diğer destanlardan örneklerle de destekleyerek, odaklanmaktadır. Kazan düşman ve av öldürür, ihanet ettiğini düşündüğü beyleri öldürür, oğlunu ya da başarısını gölgeleme olasılığı olan destekçilerini öldürmeyi düşünür. Destanlarda öldürmeden başarılı olması olanaksız olan Kazan, aynı zamanda sürekli ölüm tehdidi altındadır. Dolayısıyla Kazan destanlarında ölüm, birçok eylemden oluşan olaylar dizisinin kaçınılmaz sonu olarak sunulur. Birçok cezalandırma seçeneği arasında Kazan'ın özellikle öldürmeyi seçmesinin nedenlerinin belirlenmesi bu makalenin amacını oluşturur. Makalede, destanlardaki olayların neden-sonuç bağlantılarından ve destan anlatıcısının verdiği ipuçlarından hareket edilerek, halkbilim, antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bilim dallarının duygular, birey, toplum, çevre, soy, aile, dinsel –büyüsel inanç gibi konularda ortaya koyduğu tezlerden hareketle Kazan'ın öldürme gerekçeleri sorgulanmaktadır. Toplum, soy, kötü kalıtım, inanç, toplumsal kurumlar/baskı, kişilik ve duygular, Kazan'ın öldürme kararı almasının ve bu kararı uygulanmasının doğrudan nedenleri olarak saptanmıştır. Öldürmeye sevk eden toplumsal nedenler şöyle sıralanabilir: Toplumsal baskıdan kaynaklanan utanç ve aşağılanma duyguları; kan sorma ve yeminle somutlaşan baskı; Kazan'ın alp tipinin temsilcisi olması; Kazan'ın konumunu koruma zorunluluğu; toplumun türler arası geçiş inancı ve düşmanlarla dolu tekensiz çevre. Öldürmeye sevk eden düşünce yapısı/zihin, Kazan'ın yüksek risk alma tutumuyla ilişkilidir ki ejderhayla yalnız başına savaşmak, kendisine savaşta yardımcı olmayı isteyen çobanın desteğini reddederek tek başına düşmana saldırmak, kimliğini belli etmeden dostlarıyla vuruşmak gibi riskli eylemleri kolaylıkla göze alır. Kazan, korkusuz kişiliğiyle aldığı riskler sonucunda yenilmez bir kahraman olduğunu gösterir ve efsanevi imgesi güçlenir. Kazan anlatılardaki çatışmayla başlayıp ölümle sonuçlanan olay akışını başlatan nedenlerinden bir diğeri de duygulardır. Acı, kahr, üzüntü gibi duyuma bağlı duygular, Kazan'ı çatışmaya hazırlayan başlangıç duyguları olarak öne çıkar. Nesnel yönelimler içeren korku/korkusuzluk ve öfke düşmanla vuruşma sırasında savaşılanların fiziksel gücünü arttıran itici duygular olarak işlevseldir. Ahlaki örüntülerle ilgili, daha karmaşık yönelimleri olan kıskançlık ve intikam duygularıyla şiddetin ve ölümün temel nedenselliğini oluşturur. Kazan, statüsü gereği ancak kendi denginde kişilerle ilgili kıskançlık duygusu yaşar. Kıskandıği kişiler annesi, oğlu veya eşidir. Kıskançlık, utanç duygusuyla birlikte intikamı gerektirdiği için destanlarda açık bir öldürme gerekçesidir. Kıscalemde sonunda, Dede Korkut anlatılarında utanç ve aşağılanmanın birer toplumsal temelli duygu olarak baskı yarattığı, destan karakterlerinin bu duygulardan kurtulmak için öldürdüğü saptanmıştır. Dede Korkut'taki karakterlerin öldürmeyi seçme nedenleri evrensel bilimin öldürme/cinayet olgularıyla ilgili öne sürdüğü tezlerle uyumludur. Fakat Dede Korkut'ta öldürme eyleminin nedeni olarak özellikle olumlu değerlere sahip toplumsal gerekçelerin ön planda olduğu görülür. Kazan özelinde bakıldığında, onun yüksek risk alma potansiyeline sahip kişiliği ve yenilik arayan mizacının asıl neden olduğu ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler

Nedensellik, Salur Kazan, öldürme, saygınlık, ejderha.

ABSTRACT

One of the characters who make battles and treaties in Dede Korkut Epics is Kazan, thus, he is the one who engages in conflicts the most and kills. Supported by examples from other epics when necessary, the article focuses on the act of killing in the five epics in which Salur Kazan acts as the main character. Kazan kills his enemies, kills his hunts, kills the rulers whom he thinks betray, and also thinks of killing his son or supporters who are likely to overshadow his success. Therefore, death in Kazan epics is presented as the

* Geliş tarihi: 12 Temmuz 2020 - Kabul tarihi: 1 Nisan 2022
Ulusan Öztürkmen, Evrim; Kara, Çiğdem. "Salur Kazan'ın Neden Öldürdüğü" *Milli Folklor* 134 (Yaz 2022): 27-38

** Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, evrimu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8062-8591.

*** Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir/Türkiye, cigdemk@anadolu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6059-6382.

inevitable outcome of a series of events consisting of many actions. The aim of the article is to determine the causes behind Kazan's choice to kill among many other options of punishment. Moving from the cause-effect relations in epics and the clues provided by the epic narrator, in the article, the motives of Kazan for killing are questioned with the help of theories from various disciplines such as folklore, anthropology, psychology, and sociology on topics such as emotions, individual, society, environment, lineage, family, religious-magical beliefs. Society, lineage, bad heritage, religion, social institutions/oppression, personality, and emotions can be determined as the direct catalyst for Kazan's decision to kill and his implementation of this decision. Social causes for Kazan's killing are as follows: the shame and humiliation caused by social pressure; the pressure embodied by vengeance and oaths; Kazan's being a representative of alp type; his imperative to preserve his position; cross-species transitions and beliefs in the society; and the unwary environment full of enemies. The mind-set/mind that prompts to kill is related to Kazan' high risk-taking attitude; thus, he easily takes risks such as fighting the dragon alone, attacking the enemy alone by rejecting the shepherd who wants to assist him and fighting with his friends without revealing his identity. As a result of the risks he takes his legendary image becomes stronger. In Kazan narratives, emotions are other cause of storylines that start with conflicts and result in death. Feelings such as pain, grief, and sorrow stand out as the initial emotions that prepare Kazan for conflict. The feelings of fear/fearlessness and anger that have objective orientations are functional as driving emotions that increase the physical strength of those who fight with the enemy during combat. Jealousy and feelings of revenge, which are related to moral patterns and have more complex orientations, constitute the main causality behind violence and death. At the end of the analysis, it is determined that in Dede Korkut narratives, shame and humiliation are emotions with social bases, and they create pressure; therefore, the epic characters kill to get rid of the burden of these social emotions. The causes why the characters in Dede Korkut choose to kill are consistent with the theories on killing/murder put forward by universal science. However, the social causes associated with positive social values are particularly on the foreground in Dede Korkut epics. It can be claimed that Salur's risk-taking personality and novelty seeking temperament are the real cause why he kills.

Keywords

Causality, Salur Kazan, killing, prestige, dragon.

Giriş

Salur Kazan, Dede Korkut Destanlarında bazen bir yan karakter, bazen kahramandır. Kıvrak zekâlı, mizah duygusu yüksek, özgüvenli ve iddiasının aksine mütevazı olmayan kişiliğiyle (Duymaz 1997:45) Kazan, konumuna uygun bir anlatı karakteridir. Zira kendisi hanların hanı olan Bayındır Han'dan sonra hiyerarşide ikinci sıradadır, Han'ın beylerbeyi ve damadadır (Gökyay 2007: 839, Ergin 2004: 23, Duymaz 1996: 49). Kazan, savaşır, antlaşmalar yapar, av törenleri düzenler ya da tek başına ava çıkar. Bunları yaparken de can alır. Kazan'ın eli titremeden böylesi kan akıtabilmesinin nedenleri neler olabilir? Onu birçok seçenek arasından öldürmeyi seçmeye sevk eden nedenlerin keşfedilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Neden-sonuç ilişkisinin farklı açılardan sorgulanmasının, Dede Korkut'ta hikâye edilen Oğuzların toplum ve değer yapısının, insan algılamasının, varlıklar dünyasına ilişkin görüşünün anlaşılmasına katkı sağlaması umulmaktadır.

Makalede Kazan'ın etkili bir karakter olarak rol aldığı beş destan metni incelenmektedir: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı (SK1), Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu (SK2), Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı (SK3), Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü (SK4), İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü (SK5).¹ Ancak gerektiği yerlerde Dede Korkut'taki diğer karakterlerin de can alma eylemlerinin nedenleri ortaya konmaktadır.

Öldürme eyleminin nedenlerini keşfetmede yararlanılan çalışma Kern'e (2008) aittir. Kern kitabında, Batı yazılı edebiyatındaki cinayet romanlarındaki karakterlerin insan öldürme nedenlerini sorgulamaktadır. Ona göre, yazarların karakterlerinin neden kan akıttıklarıyla ilgili öne sürdükleri gerekçeler, yazarların içinde yaşadığı dönemdeki bilim insanlarının geliştirdiği insanın suç işleme nedenleri üzerine tezlerle paraleldir.

Kern, bu gerekçeleri şöyle sıralar: İnsan zihni, duygular, toplum, soy, dil, cinsellik, fikirler.

Makalede benzer bir bakış açısıyla, destancısının metinde verdiği ipuçlarından hareketle öldürme davranışlarının nedenleri şu ana başlıklarla açıklanmaktadır: Toplum, soy, zihin, duygular. Açıklamalarda halkbilim, antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bilim dallarının duygular, birey, toplum, çevre, soy, aile, dinsel ve büyüsel inanç gibi konularda ortaya koyduğu tezlerden yararlanılmaktadır.

1. Toplum

Kazan'ın öne çıkan şu toplumsal nedenler dolayısıyla öldürdüğü ileri sürülebilir: baskı, utanç, tip, inanç, kuşatan çevre.

Baskı

Dede Korkut Destanlarında dayalı bir hukuk anlayışı içinde suçun önlenmesi, takibi, yargısı, infazı Hanlar ve Beyler tarafından yürütülmektedir. Bu açıdan hayırsız bir evladı veya meşru müdafaa hakkı dolayısıyla birini öldürmek suç olmayıp birer cezalandırma (Türkmen 2011: 250). Ama siyasi bir dayanışma biçimi olarak uygulanan kan davası Eski Oğuzlarda il sistemi oluşturulduktan sonra yasaklanmıştır (Erkul 2002: 164). Böylece "*cezaların infazının belli objektif kurallara bağlanarak devletin aslı görevleri arasında alınması ve şahsî intikam yolunun kapatılması*" sağlanmıştır (Bardakoğlu 2002). Öyleyse Dede Korkut'ta bazı öldürme eylemleri, siyasi otoritenin sahip olduğu yetkiye dayanarak cezalandırma adına gerçekleştirilirken, bazıları yasa dışıdır; cinayettir.

Destanlarda, toplum-devlet-birey ilişki ağında gerçekleştirilen böylesi eylemlerden ikisinin nedeni aynıdır: *Çıkarsal kayıplarından ve bağışlayıcı olmayan bir toplumda gerçeğin açığa çıkmasıyla saygınlığını yitirmekten korkma* (Kern 2008: 384-7). Birincisinde (SK5:191-2), Aruz, Bamsı'yı öldürür. İlk cinayet planında Aruz, Bamsı'nın sakalını tutacak diğerleri kılıçlarıyla üşüşüp Bamsı'yı parçalayacaktır. Kin beslenen düşmana karşı planlanan bu aşırı öldürme (*overkill*) eylemi gerçekleşmez. Bamsı'nın sakalını tutup sağ uyluğunu kesen sadece Aruz'dur. Yağmaya çağrılmayarak düşmanlaştırıldığını düşünen Aruz, Bamsı'yı kendi saflarına çekmeyi planlar. Bamsı, Aruz'un saflarına katılırsa Aruz, usulsüz olduğunu düşündüğü bir yağma düzenleyen Kazan'ın töreyi çiğnediğini Kazan'ın yakın adamlarından Beyrek'in de desteğini alarak çevresine ispatlayacaktır (Pehlivan 2015:171-177). Aruz mensubu olduğu, Kazan'ın dışlamasıyla da sözcüsü durumuna dönüştüğü (Pehlivan 2015: 176) Dış Oğuz beylerine haklılığını kanıtlamak isterken üyesi olduğu *toplumun baskısını ve itibar yitirme korkusu duyarak öldürür*.

İkincisinde (SK5:191), kendi obasında, katilini ifşa ettikten sonra can veren Bamsı, son nefesinde, kanını Aruz'a koyarsa "kıyamet günü elim Kazan Han'ın yakasında olsun" diye yemin eder. Bu kargış formülü aynı zamanda laneti çağırın bir yemindir (İnan 1987: 323-4). Yemin bireyler arasında yapılırsa da yaptırım gücü, onurla ilişkisi, ritüeli ve formülleriyle toplumsal olarak kurumsallaştırılmıştır. Kazan, yemin geleneğinin yarattığı *toplumsal baskı ve kişisel itibarı koruma* amacıyla Aruz'u öldürmek zorundadır.

Destanlardaki toplum temelli bir başka öldürme nedeni *ölüm cezası verme ve uygulama yetkisidir*. Düşman öldürme dışında öldürmek suç olduğundan ve "kan sorma"yı gerektirdiğinden (SK2:99), Kazan, Aruz'u mızraklar ve öldürücü darbeyi Kara Göne'ye bırakır (SK5:193).² Beylerbeyi olarak Kazan, *yeminin bağlayıcılığının yanı sıra kan sorma ceza sistemi gereği* Aruz'u ölümle cezalandırmıştır.

Utancı

Bu noktada, birer duygu olsalar da güç ilişkilerinde etkili olan *utanç* ve *aşığılan-maya* değinilmelidir. Suçluluk duygusu, vicdanın sesini duymakla ilişkilendirilen içsel bir deneyimken, utanç toplumsal olarak kınanma, aşığılanma ve bu çerçeveden görülmeye ilişkilendirilen bir duygudur (Watt Smith 2018: 272). Benedict (2011: 193-4), utançın gücünü vurgulamak için suçla kıyaslamasını yapar. Ona göre suç kültürüne sahip Hristiyan Batı toplumunda birey, suçun vicdanda yol açtığı ağırlığı itiraf geleneğiyle hafifletebilmektedir. Japonya örneğinde genellediği utanç toplumlarındaysa, alay ve küçümsemeyi önlemek için suç itiraf edilmez. Bu toplumlarda insanlar utançtan kaçınmak için başkalarının değer verdiği şekilde davranıp düşünürler.

Dede Korkut anlatılarında utanç ve aşığılanma, baskı yaratan duygular olarak kolayca seçilmektedir. SK5'te Kazan, yemin ve kan sorma görevlerini yerine getirmeseydi utanç hissedecek ve aşığılanacaktı. SK1'de Aruz'un uyarısına rağmen sarhoşlukla ava gidip ailesinin esir düşmesine, adamlarının ölümüne yol açan Kazan'ın hissettiği duygu da utançtır. Çünkü kendisine güvenenleri keyfi için yüzüstü bırakmıştır. Bu utançtan kurtulmak için savaşıacak ve öldürecektir.

Utancıyla da açığı çıkabilen *aşığılanma* duygusuysa, daha politik ve kısırtıcı bir araçtır. Özellikle "geleneksel olarak başkalarını küçümsemeyecek konumda olanlar" tarafından aşığılanmak oldukça etkili bir taktiktir³ (Watt Smith 2018: 43-5). Boğaç Han ve SK2'deki babalar da alt statüdeki adamları tarafından aşığılanınca, adlarına utandıkları oğullarını öldürmek isterler. Yani *Dede Korkut anlatılarında utanç ve aşığılanmanın birer toplumsal temelli duygu olup toplumsal baskı aracı olarak kullanıldığı; utanç duyan, aşığılanan bireylerin bu duygulardan kurtulmak için öldürmeyi seçtikleri söylenebilir.*

Tip

"Davranışın doğuracağı neticelere aldırmaşızın sırf vazife, şeref, güzellik, zühd, sadakat ya da herhangi bir dava inancından dolayı... 'ilkelere' ya da kişinin kendinden beklenildiğine inandığı 'taleplere' uygun" davranışlarda bulunmak, *değer-bilinçli akılcı davranışlardır* (Weber 2007: 47). Kazan'ın davranışları -yukarıda örneklendiği gibi- değer-bilinçlidir. Destanlardaki bu değerlerin temsilcisi insan tipi alptır (Kaplan 2001: 48-50).

Her ne kadar 13. boy destanı 18. yüzyıla aitse de (Ercilasun 2019: 7), Dede Korkut destanları "kahramanlar çağı" (Raglan 1998: 137, Başgöz 1986: 252-3) denilen dönemi anlatır. Kazan'ın, bu dönemin tipik bir karakteri olarak alplığı dolayısıyla kan akıttığı söylenebilir. Dede Korkut'taki alpların cesareti, fiziksel yönden kuvvetliliği önemlidir. "Baş kesme, kan dökme" eylemleriyle ispatlanan güç ve cesaretle birlikte "açları doyurmak, yalınları giydirmek"le gösterilen cömertlik, alplığın iki temel göstergesidir (Duymaz 1998: 40). Yani Kazan, *yaşadığı toplumdaki er kişiyi biçimlendiren değerlerin, ideal insan tipi algısının gereği olarak* öldürmektedir. Dede Korkut'ta betimlenen "aristokratik zümre" ile Oğuzların sahip olduğu yapı arasında belirgin benzerlikler olup, topluluk hiyerarşisinde Kazan, Bayındır Han'ın altında yer almaktadır (Pehlivan, 2015:325-326). Hiyerarşiye rağmen bir edebi metindeki destan kahramanı olarak Kazan anlatılardaki eylemleri çerçevesinde ele alındığında karizmatik liderliğin bazı özelliklerini taşımaktadır.⁴ Bazen yakın soydan aktarıldığına inanılan karizmatik otoritenin göstergelerinden biri, ilahi bir takdirin izniyle olağanüstü güç ve kabiliyete dayalı kahramanlık gerçekleşmektedir. Ancak bu otorite, ona kapılanların buna inanması, onların da karizmatik niteliklere sahipliğiyle güçlenmektedir. Bu duygudaşlık üzerine kurulu sistem, liderin otoritesini pekiştirecek etkinliklerde bulunmayı ya da yitirdiği savaşlar-

la sarsılır (Weber 2005: 77). Soylamalarından anlaşıldığı gibi, Kazan sıklıkla karizmasını pekiştirecek şekilde maceraya atılır (örn. SK3:177-81, SK4:175-6,190-1, 201), savaşlarda Kazan merkezdedir (SK4:200). Ayrıca Kazan'ın otoritesinin bir kaynağı dindir: SK4'te (201-2) av bulamayınca avı Tanrı'dan diler, Tanrı tarafından gönderildiği ima edilen ejderhayı Tanrı'nın yardımıyla öldürür. Kazan'ın tek başına öldürdüğü ejderhanın alevli bir tepeyi andıran kalıntıları üstünde oturan imgesi, onun karizmatik otoritesinin ve değer-bilinçli davranışlarının güçlü bir ifadesidir.

İnanç / Türler Arası Geçiş

Avrupa kültüründeki *lycanrophy*, *werewolf*, Çin'deki *weretiger* ya da *tigerine* insanların hayvana dönüşmesini ifade eden terimlerdir. Dönüşülen hayvan, çoğunlukla yerli halkın çok korktuğu hayvanlardandır ve yeni oluşum, yarı mitolojik/vahşi/hayvan ve yarı insan varlık biçimlerini (*therianthropy*) temsil eder. Bu dönüşümün nedenleri halüsinasyon, delüzyon, sadizm ya da porphyria (nörolojik ya da cilt bozukluğuyla ortaya çıkan bir hastalık) olarak görülmektedir (Hammond 1992/93: 235-6). Geleneksel toplumların getirdiği açıklamaysa *inanç*tir. SK4'ün (203-4) ikinci yarısında Kazan güçlü bir imge değişimi yaşar: Kendisi, silahları, atı, çadırı ejderha giyimlidir. Görenler, "Kazan ejder olup, gelir" der. Destancı, böyle bir yargıya varılmasının nedenini, Oğuz/Türk stereotipine bağlar: "Oğuz ile Türk temiz ve saf bir inanca sahip", öyle ki "İnsan nasıl ejderha olur?" demezler". Yani anlatıcı, Ejder-Kazan'ın öldürülme teşebbüsüne neden olarak *inancı* gösterir. Öldürmeye gönderen bu inancın varlıklar dünyasında, insan ve hayvan türleri geçişlidir.

Halk edebiyatı motifleri de bir insanın "doğum" (*motif*T554.11, *doğüstü olarak döllenmiş bir kadın tarafından doğrulmuş ejderha*) ya da Kazan'ın deneyimlediği gibi "dönüşme" (*motif*D199.2, *Dönüşüm: İnsanın ejderhaya*) yoluyla bir hayvan olabileceği kabulü üstüne kurulur. Hamel (1915:5), folklorik verilere dayanarak, bir hayvana dönüşmenin birçok yönteminden en yaygınının hayvanın derisini giymek olduğunu belirtir. Roux (2011: 49), eski Türklerde düşmanlarının başını kesip alma geleneğinin işlevlerini belirtir: Kahramanlığı kanıtlama ve başı bir kült objesi olarak muhafaza etme. Kazan, ejderhanın başlarını keserek kahramanlığını kanıtlar ama onu kült nesnesi olarak saklamaz, giyerek dönüşür (*motif*D530, *Deri, giysi gibi şeyleri üstüne alarak dönüşme*).

Dönüşüm, basit bir büyü ilkesi sayesinde mümkündür: Parça bütüne aittir (Örnek 1988: 143). Eski Türklerde "...tüm canlıyı hatırlatmak için başın yeterli olduğu" anlaşılmaktadır. Çünkü "Ölen kişinin gücünün vücudun bu önemli organında varlığını koruduğuna inandıkları apaçık"tır (Roux 2011: 49-50). Oğuzlar, önce *parçanın bütüne ait olması*, sonra *parçayla temas etmenin bulaşıcılığı* ilkeleriyle, yani sihir nedeniyle Kazan'ın ejderha olduğunu düşünmüşlerdir.

Kazan, bir biçim-değiştiren (*shape-shifter*) değildir. Oğuzların tepkisinden onun kalıcı olarak dönüştüğü anlaşılmaktadır. Kazan, bir bilişsel uyumsuzluk (*cognitive dissonance*) yaşadığından insani erdemlerden uzaklaşarak aile, dost, akraba ayrımı yapmadan herkesi yiyip öldürebilir. "İnsan eti yeme (*anthropophagy*) uygarlaşmış insanlar için hayal edilebilecek en tiksindirici olaylardandır" (*motif*C227, "Tabu: İnsan eti yeme") (Goldberg 1996). Bu yüzden Kazan sınanacak, Ejder-Kazan'a dönüştüyse öldürülecektir. Dolayısıyla öldürme kararı aslında suç önleyici bir davranıştır, nedeni *varlıklar arası geçiş ve geçişin sadece fiziki değil bilişsel düzeyde de gerçekleştiğine dayalı inançtır*.

Çevre

Kern (2008: 374-83), Viktorya dönemi cinayet romanlarında insanı kuşatan tehditkâr çevreye atfedilen nedensel rollerin altı unsurda görülebileceğini söyler: Zaman, hava, mekân, güç, yön ve değer.

Destanlarda, özellikle SK1 ve 2'de betimlenen kuşatıcı çevre oldukça tehditkârdır ve insan davranışları üzerinde egemendir (SK1:54, 103, 181), (SK2:98, 103). Halk, Gürcistan sınırında, her an düşman saldırısına açık, tetiktedir. Dağlık, ormanlık, kayalık arazide tehlikeli hayvanlarla karşılaşılabilir. Bu tekinsiz çevrede, hayatta kalmak için öldürmek zorunluluktur. Bu, bir alp tipinin kan dökmesine geçerli nedeni verir. Zaten Dede Korkut Destanlarında Oğuzlar ve düşmanları, yani “biz-dışarıdakiler ayrımı, net ve basit bir gerçeklik olarak sunulmaktadır: Ölme veya öldürme” (Pehlivan 2015: 355).

Anlatılarda ölümün yoğun olarak ortaya çıktığı diğer mekânlar savaş meydanlarıdır. Savaş betimlemeleri kıyamet tablosunu andırır: Kesik başlar yığılır, kâfirlerin leşlerine kuzgunlar üşüşür (SK1:66, SK2:113), davullar, borular çalınır, döne döne savaşılır. Kazan gürler, yıldırım gibi düşmanlarının üzerine düşer (SK2:101, 110), cesetler yığılıp ateşe verilir (SK1:53). *Böylesi sahnelerle destan okurunun iştihâ, dokunma ve koku duyuları, imgelem gücü de harekete geçirilerek dehşetli kan dökmenin nedeninin çevre olduğu vurgulanır.*

Kern (2008:383), öldürmenin çevreye bağlı nedenselliğinin toplumun ahlaki değerlerine bağlı olduğunu ve “kötülük”le ilişkilendirildiğini belirtir. Yukarıda Kazan'ın değer-bilinçli akılcı davranışlar çerçevesinde can aldığı söylenmişti. Yani onun olumlu değerlerle öldürdüğü ileri sürülebilir. *Kazan, toplumsal statüyü elde etmek, iktidarını sürdürmek, tehlikeleri baskılayıp halkın güvenliğini sağlamak için öldürür.* Bu sırada öldürenlerin “İslam'ın kılıcı” olduğu vurgusu yapılır. Kern'e (2008: 460-2) göre din, insanları kan dökmeye iten fikre dayalı nedenlerdendir. Ama destanlarda dini yayma ideolojik bir amaç değil, savaşarak elde edilen toprakların, köle ve ganimetlerin İslam dininden olanlara geçmesi şeklinde anlaşılmaktadır. *Yine de kan döktürten ahlaki değer, “korkak ve pis dinli” düşmanlarla dolu bir çevrede gücünü dinden almaktadır.* Anlatılarda av için dua edilir, savaşlardan önce namaz kılınır ve anlatılar alkışlarla sonlanır. Bu genel haller dışında üstün güçlerden destek aranır. SK4'te Kazan, ejderhayı yenmek için dua ederek cesaret ve destek elde eder. Kaçanları kovalamaz, “aman” diyenleri öldürmez (SK1:66); oğlu Uruz için kullar, cariyeler azat eder, ganimet paylaşır, halkı doyurur (SK2:114).

Yön, destanlarda tektir: Tüm gelişmeler, başka olasılığa yer olmayacak biçimde, kahramanı öldürme anına getirmiştir. Bu, anlatı yapısının epik kurallar çerçevesinde kurulmasıyla ilgilidir. Karakterlerin iç konuşmaları, bilinç akışı, metinlerde ahlaki çelişiklere yer verilmesi, başka olasılıkların okura sunulması gibi teknikler, ancak halk edebiyatı metinlerinin yazar da olan yeni anlatıcılarının yorumlarında kullanılabilir (Kara 2015: 2).

2. Soy

Savaşları kendine yabancı/kendinden olmayan topluluklarla yapan, göçebe veya yarı göçebe toplumlar yayılmacı ve savaşçıdır. Bu durum, sürekli saldırı ve savunma yapmak zorunda kalan toplumların babasoylu bir yapıda örgütlenmesinde temel sebeplerdendir (Harris 1994: 97). Dede Korkut Destanlarında da soyun babadan geçmesinin, sürekliliğinin önemini gösteren örnekler, ölüme ilerleyen olaylar dizisinde dönüm noktalarıdır. Bu gücü dolayısıyla soya hakaret edilir, soyun devamlılığı tehlikeye düştüğünde harekete geçilir, esir alınan kadınlara tecavüz bir tür soy bozma şantajı olarak kullanılır veya esir alınan Kazan'a soyunu inkâr etmesi koşuluyla özgürlük teklif edilir.

Aşağıdaki öldürme eylemlerinde, soya dayalı en az üç nedenin belirleyici olduğu ileri sürülmektedir: *Yakın atadan geçen kötü kalıtım, uzak ataların vahşi kalıntıları ve hayvan ata.*

Yakın Atadan Kalıtım

Soyu koruma ve sürdürme her zaman olumlu bir değer olarak görülemez. Kern (2008: 61-73), gebe kalma anı ve hamilelik süreciyle birlikte yakın geçmişteki atanın kötü kişiliğinin yeni doğana daha da kötüleşerek geçtiği görüşünün, öldürmenin bir nedeni olarak kabul gördüğünü söyler. Bu nedensellik, Dede Korkut'ta ve motiflerin delil oluşturduğu gibi halk edebiyatında da geçerlidir. Örneğin Tepegöz, *tecavüz* (motif T471) eylemindeki kötülüğün gebelik aracılığıyla ve yakın ata/babanın (Sarı Çoban) tecavüzü karakterinin kalıtım yoluyla aktarıldığı bir *canavar doğumdur* (motif T550-557). Yarı peri-yarı insan bu varlık, *kötü gen ve kötü gebe kalma koşulları yüzünden yamyamlık sayılabilecek bir yeme eylemiyle insan öldürmekte ve (üvey) kardeş katili* olmaktan çekinmemektedir.

İkinci örnekse daha varsayımsaldır. SK1'de (62-3) kâfir, Kazan'ı esir annesini keşişe vermek ve keşişten doğacak çocuğu, Kazan'a düşman olarak onun karşısına çıkarmakla tehdit eder. Bu durum, düşman soyundan bir kadından doğanın, babası Kazan bile olsa Oğuzlar için düşman olarak algılandığını gösterir. Yani *yakın geçmiş atanın (kâfir anne veya kâfir baba) kötü genleri soyu bozduğundan, kötü kalıtıma sahip olan öldürülmelidir*.

Uzak Vahşi Atanın Kalıtları

Bir başka nedensel görüş insanın yırtıcı bir hayvan olduğu tezine dayanır. İnsanlar yinelemeli doğuş ilkesine göre, evrimsel dönemin başlarındaki antik, ilkel bir oluşum kalıtlarının daha gelişmiş, sonraki kuşaklarda da bulunan hayvan-ataları, yani soyları yüzünden öldürmektedir (Kern 2008: 51-5).

Kazan anlatılarında öldürme eyleminin bu tarz bir soya dayalı nedenselliğin belirgin şekilde izlenebildiği bağlam, avdır. Avın iki toplumsal işlevi vardır (Roux 2011: 42-3): Bir, "Anlaşılabildiği kadarıyla avlanmak savaşmakla aynı görülmektedir. Avlanmak, bir düşman grubuna karşı bulunulan bir eylemdir". İki, özellikle ilk avın avcıyı bir erkek yapması, evliliğe hazırlamasıdır. Bu açıdan bakıldığında Kazan da diğer Dede Korkut kahramanları gibi sıkça ava çıkmakta, bu kuralı oğluna öğretmektedir (SK2). Av eğitimiyle Uruz olgunlaşacak, erlik ve liderlik potansiyeline sahip olduğunu gösterebilecektir. Aksi durumda bir alpa dönüşemeyecektir. Öyleyse Oğuzların kan dökmesi, sadece *toplumsal olarak kurumsallaşmış kan dökme geleneğinin bir dayatması* nedeniyle değildir; *insanın vahşi doğasıyla da kaçınılmaz bir nedensellikte ilişki* içindedir.

Hayvan Ata

Antropolojik ve folklorik kayıtlara göre, çoğu yerli halk, hayvanların da tıpkı insanların gibi bir toplumsal düzen, aile, yaşam alanı, statü, kutsallıkla ilişkili bir düzen içinde yaşam sürdürdüklerine, insanlar gibi konuşup davrandıklarına inanmaktadır (Lévy-Bruhl 2006: 39, Roux 2011: 75, Sahlins 2012: 111). Yabani doğal çevreyle iç içe yaşayan halklarda türler arası geçiş (*trans-species*) ilişkisine rastlanılabilmekte, bu geçişte özellikle evcil olarak nitelendirilen varlıklara, insan için kullanılan kelimelerle hitap edilebilmektedir (Kohn 2013: 139). Hayvanların insan gibi olması dış görünüşü önemsiz, değişken yapmakta, insan ve hayvan arasında, atasal soy, hısımlık, kan kardeşliği gibi ilişkilerle veya tamamen dönüşme biçiminde geçişi mümkün kılmaktadır (Lévy-Bruhl 2006: 44-5, 48). Eski Türklerde böylesi ilişkide olunan hayvanlara ongun veya hayvan-ata/ana adı verilmekte, bu türemeler hem efsane hem de boy simgesi olarak yaşatılmaktaydı (Çoruhlu 2002: 57, 106).

Oğuz beylerinin epitetleri bu soya özgü nitelikleri çağrıştırırken Kazan'ın, hayvanlarla olan köksel bağları SK3'teki (181-2) soylamada şöyledir: Ak kaya kaplanının erkeği, ak sazın aslanı, azılı kurt eniği erkeği, ak sungur kuşunun erkeği. Öyleyse Ka-

zan'ın iyi bir düşman ya da hayvan avcısı olmasının nedeni *hayvan atalarından kalıtımla edindiği genleri* olabilir.

3. Zihin

Kazan, SK3'te öyle korkusuzdur ki esir edilmeyi umursamaz, tutsağı olduğu düşmanı kendi evinde aşağılayıp onlarla dalga geçer. Düşman tarafından savaş meydanına sürüldüğünde, kimliğini belli etmeden kendini kurtarmaya gelen dostlarıyla dövüşür. SK1'de kendisinden önce davranıp kâfire saldırmaya yeltenen Çoban'ın yardımını istemez. Yalnız başına saldırmak riskli olsa da olası zaferi tek başına kazanma isteği ağır basar. SK4'teyse tek başına ava çıkmışken bir ejderhayla karşılaşır. Ejderha hayali, karma bir varlıktır; birden fazla hayvanın niteliklerini bünyesinde taşır (Absalon vd. 2010: 11-17). Ama SK4 eklemeli bir varlık imgesi çizmemektedir: Yedi başlıdır (*motif*B11.2.3.1.), kuyrukludur. Ateş püskürtmektedir (*motif*B11.2.11). Gözleri, “meşale gibi yanan ışık”lara benzemektedir. Ağzından “koyu koyu tütüp çıkan” salyası vardır, derisi kesilebilir. Kazan'ın uzandığında toprağın bir parçası gibi görünen ejderhası bu yönleriyle temel elementlerin gücüne sahiptir.⁵ Bu olağanüstü niteliklerine rağmen Kazan, pek mantıklı olmayan bir seçim yaparak ejderhaya saldırır.

Ejderhayla dövüşme (*motif*B11.11), Sümerlerden ve Hititlerden kalma anlatılarda, Orta Çağ Hıristiyanlık menkıbelerinde ve Bektaşî menkıbelerinde önemli bir motiftir (Ocak 2012: 226-31). Bu anlatılarda kahramanın ejderhayı öldürmek için bir gerekçesi vardır. Sarı Saltuk ejderhayı öldürür çünkü Dobruca prensi tarafından öldürmesi istenmiştir veya ejderha prensesleri yemek üzeredir (Anetshofer 2012: 297). İskender yolculuğu önünde engel olan ejderhayı kendisine saldırdığından öldürür (Firdevsi 2016: 162-3). Kazan'ın ejderhaya saldırmadaki güdülemesiye, yurduna avsız dönmektir.

Kazan davranışlarının *kâr-zarar hesabını* yapmaktadır: SK4'te ejderhayı görünce korkan kendi gözünü oymakla tehdit etmesi, beylerinin yanına avsız dönmenin yaratacağı etkiyi düşünmesi, Lala'sına ejderhaya saldırmakla yanından geçip gitme arasında nasıl bir seçim yapması gerektiğini sorması, bu hesaplamanın ifadeleridir. Buna rağmen Kazan ejderhaya saldırmaktan vazgeçmez. Kazan'ın bu davranışlarının nedeninin, *risk alma* ve *etkinleşme mizacı* olduğu ileri sürülebilir.

Başarma arzusuyla yeteneklerini sınamak, yaşamda ustalaşmak, üremede avantaj sağlamak için *risk alma*, “psikolojik, duygusal ve bilinçli olarak denetlenir, deneyim edilir ve ödüllendirilir”, toplum da yaşamını riske atanlara ödülünü (şöhret ve servet) verir (Trimpop 1994: 38, 40, 50). “Kişilik, durum, biliş, duygu ve davranışın etkileşimi, meydan okuma arayışındaki ve risk alma davranışındaki insanlar için motivasyon üretir” (Trimpop 1994: 136). Örneğin, etkinleşme düzeyleri bireysel farklılık gösterebilen beş faktörlü kişilik modeli, bireyin risk alma eğilimini biçimleyebilmektedir: Yüksek *dışadönüklük*, yüksek *deneyime açıklık*, düşük *nevrotiklik* (kaygı, üzüntü hissetmeden), düşük *vicdanlılık* (yüksek hazcılık), düşük *makullük* (yüksek uzlaşmazlık) (Llewellyn 2008: 366).

Heyecan arama ve tepkisellikle bağlantılı risk alma, mizaçla da ilişkilendirilmektedir. Mizaç, kişiliği oluşturan parçalardan biri olup algı temelli beceri ve yetenekleri kapsar. Her biri beynin belli bir bölgesinde etkin olan ve etkinleşmelerinde bazı hormonların önemli olduğu dört ana nöral sistemden oluşur. Bunlar, *davranış kısıtlaması* (zarardan kaçınma), (serotonin); *bağlılık* (toplumsal bağlanma, ödüle bağımlılık), (östrojen ve oksitosin sistem); *ısrar* (kısmi destek, (testosterone); *etkinleşmedir* (meraklı, enerjik, değişiklik arama, risk almaya razı olma, yenilik arama) (Brown vd. 2013; Cloninger 1994: 266-269; Fisher 2016: 22-23). Üçlü mizaç modeline göre *olumlu duygusallık* (dışadönüklük), *negatif duygusallık* (kaygı, üzüntü vd.) ve *ketlemenin zayıfla-*

ması (öfke, inatçılık, antisosyal eğilimler vd.) riskli davranışlarda bulunmada etkili olabilmektedir (Lauriola, Weller 2018: 22-26). Söz konusu hormonların bireylere göre farklılaşabilen düzeyleri, bireyin risk alma eğilimini biçimlendirmektedir.

Kazan'ın davranışlarının risk-ilişkili niteliği daha çok heyecan arama (tek başına ava çıkma), nadiren tepkisellikle (Çoban'a öfkesi) bağlantılıdır. Etkinleşme/olumlu duygusallık mizacına sahip Kazan, yüksek dışa ve deneyime dönüklüğü, maceralara açık kişiliğiyle yeni heyecanlar aramakta, düşük nevrozlu (tutsak olduğu halde, övgü bekleyen düşmanını aşağılayıp öldürme) yaşamını tehlikeye atarak kendisinden olmayanları öldürebilmektedir. Bu sayede yenilmez ve korkusuz biri olarak toplum tarafından saygı görerek ödüllendirilmekte, rakibi diğer beyler arasında öne çıkmaktadır.

4. Duygular

Karabaş (1996), Dede Korkut anlatılarında renkler–eylemler–duygu, düşünce, idealler arasında paralellik olduğunu ileri sürerek, bu simgesel ve geçişli kullanımı yapısal-cı kuramla kanıtlar. Pehlivan (2015: 400-1) da Dede Korkut'taki duygulara değinerek bunların metin içindeki karakterlerce betimlenişini ve atasözüvari mesaj niteliklerini saptar. Bu makaledeyse duygular, davranışlardaki belirleyicilikleri açısından ele alınmaktadır. Kern (2008: 270), duyguların karakter gelişimi, anlık davranışlardaki belirleyiciliği, kalıtımsal yönleri üzerine yapılan çeşitli bilimsel çalışmalardan yola çıkarak öldürme davranışı nedeni olarak duygular üzerinde durur. Duyguları kabaca, *duyuma bağlı olanlar* (haz ve acı), *basit nesne yönelimliler* (korku ve öfke), ahlaki örüntülerle ilişkili olan daha *karmaşık nesne yönelimliler* (kıskançlık, intikam, hırs, açgözlülük) olarak gruplar. Aşağıda kanıtlanmaya çalışıldığı gibi destanlarda bu *duyguların neredeyse tamamı, insanı öldürmeye sevk edebilmektedir.*

Haz, Acı ve Öfke

Duygular, öğrenmek ve hayatta kalmak için evrimsel bir gereklilik olup hem davranışlar için motivasyon kaynağıdır hem de canlı bedenini karşı karşıya kalabileceği durumlara karşı hazırlar (*homeostaz*) (Buck 1985: 390). Bu açıdan bakılacak olursa, Kazan anlatılarındaki acı ve üzüntü, çatışmalarla başlayıp ölümlü sonuçlanan olay akışında, Kazan'ı çatışmaya hazırlayıcı duygular olarak öne çıkmaktadır.

Breton (2010: 16), acıyı “insanı kendisinden koparması ve sınırlarıyla yüz yüze getirmesi anlamında kutsal bir yara” olarak tanımlar. Ona göre acı geldiğinde yaşam zevki kalmaz ve aşıldığında yaşama coşkusu geri gelir. Kazan'ın geçtiği anlatılarda *çekilen acı ne kadar şiddetliyse, acıyı sonlandırmak için verilmesi gereken öldürücü mücadelelerde ihtiyaç duyulan öfke bir o kadar şiddetlidir. Anlatıların sonunda bu olumsuz duygular hazza dönüşür.* Anlatılarda acı, üzüntü, korku ve öfke çoğu zaman bedensel betimlemelerle aktarılır. Bu, Holbek'in (1998: 442), içsel özelliklerin simgeler veya eylemler aracılığıyla ifade edilmesini kasteden “dışsallaştırma” (*externalization*) adını verdiği, geleneksel anlatıların yapısal bir özelliğidir. Bu makale açısından *betimleri formüle edilmiş bu eylemler, duyguların belirleyiciliği altında yapılmaktadır:* Yanağı yırtmak, saçını yolmak (SK1:59), ağlamak, gözleri kan yaş olmak (SK2:102) yüreğine/canına odlar düşmek (SK1:59), dudakları tepsermek (SK1:62), öfkesi tutunca bıyıklarından kan çıkmak (SK1: 65), kara taşı kül eylemek (SK1:63), başı eğik gezmek (utanç), şefkat damarları kaynamak gibi.⁶

Öfke savaşı kazandıran, savaşın fiziksel gücünü arttıran bir duygudur. Kazan'da cinsellik vurgusu çatışmanın merkezinde değildir. Fakat savaş öncesi söz düellolarındaki cinsellikle ilgili içerikler öfkeye yol açar. Kazan, Şekli Melik'le bir pazarlık yapmak ister ama aldığı karşılık küfürdür. Bu öfkeli sözler, düşmana karşı psikolojik

üstünlük elde etme (Glück 1964:28), fiziksel acıyı hafifletme ve ruhsal gücü arttırma işlevlerini taşıırken (Finkelstein, 2018:23-24, Stephens vd, 2009: 1059) savaşların başlangıç bölümünü oluşturur. Sözlü saldırıların sonucusu, Kazan'ın annesine yöneliktir ve cinsel imalarla yüklüdür. İnan'ın (1987:314-315) açıklamalarına dayanarak Gökay (2007:1055), bu tür meydan okumanın, küfrün toplumsal bir temeli olduğuna dikkat çeker: “döl almak”.

Kıskançlık ve İntikam

Ahlaki örutümlerle ilgili duygular, kıskançlık ve intikamdır. Kern (2008: 271-2), Viktorya dönemi ahlak anlayışında kadınların kıskançlık duymasının hoş karşılanmadığını, erkeklerinse utanç kaynağı kıskançlıkla yüzleşmektense düelloyu tercih ettiklerini söyler. Düellolarda suçlu olduğu düşünülen birini öldürmek kişinin onuruna, karısına veya kızına yapılan hakaretin telafisi olarak görülmüştür. Kıskançlığı insanın uzak atalarından kalıtsal olarak geçmiş ilkel bir duygu olarak işleyenlerse evrimcilerdir (Kern 2008: 271). Dede Korkut kahramanlarından Boğaç Han da *rakiplere karşı duyulan kıskançlık duygusu yüzünden* (Aslan vd. 1997: 250) *öldürülmek istenir*. Dirse Han'ın adamları *kıskanç* ve yaptıklarının bedellerini üstlenemeyecek kadar da *korkaktırlar*. Bu nedenle babayı oğlunun kendisine rakip olduğuna inandırır ve onu cinayete azmettirenler. SK2'deyse ergenlik çağındaki Uruz, babası Kazan'ı eğitimini ihmal ettiği, onu beyliğe hazırlamadığıyla ilgili suçlar. Kazan tıpkı Dirse Han gibi beylerin iftiralarna inanır, “kuş yürekli” oğlunun düşman askerlerinden korkup annesine kaçtığını düşünür, Uruz'u öldürmek ister. Her iki metnin başında baba ve oğullar arası gizli bir çekişme ve *güvensizlik duygusu* söz konusudur. Babaların yaşadığı duygunun *enseste bağlı kıskançlık* (Karabaş 1996: 48) olduğu görüşü kabul edilebilir.

Sonuç

İnsan davranışlarının temelindeki nedeni sorgulamak, birçok bilim dalının üzerinde çalıştığı bir konudur. Bilgi birikimi ve teknolojik gelişmelerle bu soruna yeni bakış açıları getirilebilmiş, yeni deliller sunulabilmiştir. Bu makalede öldürme davranışını belirleyen neden sorunu, Dede Korkut destancılarının verdiği ipuçlarından yola çıkarak tartışılmıştır. Çalışma sonunda, Dede Korkut'taki karakterlerin öldürmeyi seçme nedenlerinin bilimin öne sürdüğü tezlerle uyumlu olduğu görülmüştür: Soy, kötü kalıtım, inanç, toplumsal baskı, toplumsal kurumlar, bireyin nöral sistemi ve duyguları öldürme kararının alınmasında ve uygulanmasında doğrudan belirleyici nedenlerdir. Ancak bir nedenin daha baskın olduğu belirlenmiştir: Toplum. Destan kahramanları ama özellikle Kazan, daha çok toplumsal baskı dolayısıyla can almıştır. Kazan'ın öldürmesine yol açan bu neden, anlatılarda Bayındır Han'dan sonraki en önemli bey olmasından kaynaklı olarak sınıfsal bir niteliğe de sahiptir. Kazan kötü gen sahibi değildir. İnsan ya da hayvan, uzak ya da yakın ataları olsun sahip olduğu kalıtsal özellikler onu mert bir savaşçı olarak can almaya sevk etmektedir. Dolayısıyla can almaya bir ceza uygulaması (savaş, yemin, kan sorma) ya da avlanma geleneği çerçevesinde gerçekleştirmektedir. İkinci olarak Kazan konumunun, kendisinden beklenenlerin farkındadır. Bu konumunu korumak, kendinden alt kademedeki beyler tarafından aşağılanmamak, kendisinin ya da ailesinden birinin utanmaması için can almaktan çekinmemektedir. Üçüncü olarak, Dede Korkut'taki Kazan'dan daha alt kademedekilerin sahip olduğu ve tecavüze, iftiraya, esir almaya ve hatta bir başkasını öldürmeye azmetmeye yol açan kıskançlık duygusu onda baskın değildir. Kazan gibi üst düzeydeki bir beyin duyabileceği kıskançlık duygusu daha çok eş statüdeki birine –örneğin oğluna- yönelik olup bu duygunun sevk ettiği davranış, söz konusu öz evladı bile olsa, can almaktır. Dördüncü olarak destanlarda her mertçe yapılan öldürme sonunda Kazan saygınlık kazanmaktadır. Saygınlık, güç

ve zenginlik gibi bir tabakalanma boyutu olup toplumsal olarak tanımlanıp verilir. Kazan da bir destan kahramanına yakışır şekilde saygınlık ve ün için baş kesmekte, kan akıtmaktadır. Ama tüm bunları yapacak azmi Kazan kişiliğinden, mizaç sisteminden almaktadır. Çünkü Salur Kazan risk alabilen karizmatik otoriteye sahip bir liderdir. Yenilikçi, enerjik nöral sistemi olmasaydı olasılıkla Oğuzlar arasında ününe ün katmasını, kendisini esir almış olsa dahi kâfiri küçümseyip korkutmasını sağlayan can alma eylemlerini yapamazdı.

NOTLAR

1. SK1-3 ve 5 için bkz. Tezcan ve Boeschoten 2006; SK4 için bkz. Ekici 2019.
2. Kara Göne toplantılarda Kazan'ın sağına oturur ve savaşlarda Kazan'ın sağında savaşır (Duymaz 1997:56). Kazan'a yakın olmasından dolayı Aruz'a öldürme görevi ona verilmiş olabilir. Türklerde baş kesip kan dökmek önemsenmekle birlikte Kazan'ın kan dökmekten kaçınması, kanın ruhu barındırması ve başın kült nesnesi olması inançlarıyla ilgili olabilir (Roux 1999: 117-131; 2011:83). Yine farklı kültürlerde ölen kişinin kanına bulaşarak kirlenme, güçten düşme inancı yaygındır (Frazer 2019: 170-174,251). Pehlivan da hanedan üyeleri arasında kan dökme tabusundan söz ederken Ortaçağ boyunca hükümdarların mücadelelerinde yenilen kişinin galip gelen hükümdar tarafından öldürülmediğini bildirir (2015: 182).
3. Ataerkil bir toplumundaki kadınların sömürgeci beyaz erkeklere karşı geleneksel aşağılama hareketleriyle başlattığı politik direniş için bkz. Van Allen 1993.
4. Makalenin değerlendirme aşamasında Kazan'ın karizmatik değil, geleneksel otoriteye sahip bir lider olduğu eleştirisi alınmıştır. Bu görüş tarafımızca kabul edilmekle birlikte -karizmatik otorite kavramının edebi karakterler için geliştirilmediği gerçeğinin de farkında olunarak- bu başkahramanın gösterdiği düşünülen bazı karizmatik otorite özelliklerine dikkat çekilmek istenmiştir. "Destanları destan mantığı için değerlendirmek gerektiği" (Duymaz, 1997: 38) görüşüne katılarak "karizma" "...bireysel olarak bir şahsı sıradan insanlardan ayıran ve onun doğüstü, insanüstü ya da en azından bazı özel istisnai güçlere ya da niteliklere sahip sayılmasına yol açan belli bir nitelik" (Weber 2005: 75-77) tanımından hareketle kullanılmıştır.
5. Kozmogoni ve eskatoloji mitlerinde ejderha, toprak, hava, su ve ateş temel elementleriyle ilişkilendirilir. Deri değiştirmesi ölümsüzlükle, değeriyse şeytani kötülükle bağdaştırılır (Absalon vd. 2010: 21, 23).
6. Dede Korkut'taki ölüm folkloru için bkz. Şişman 2015: 121-130.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Absalon, Patrick ve Frederik Canard. *Ejderhalar – İnsanlar Diyarındaki Canavarlar*. (çev. Ali Berktaş). İstanbul: YKY, 2010.
- Anetshofer, Helga. "Legends Of Sarı Saltık in The Seyahatnâme and The Bektashi Oral Tradition". *Evlîya Çelebi*. Ed. N.Tezcan, S.Tezcan ve R.Dankoff. İstanbul: KTB, 2012: 292-300.
- Aslan, Mustafa ve Milay Köktürk. "Boğaç Han Hikayesinde Davranış Analizi". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 2 (1998): 247-255.
- Bardakoğlu, Ali. "Katil". *TDV İslam Ansiklopedisi* (20 Haziran 2020). <<https://islamansiklopedisi.org.tr/katil>>
- Başgöz, İlhan. *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam, 1986.
- Benedict, Ruth. *Krizantem ve Kılıç*. (çev. T. Turgut). İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2011.
- Breton, David Le. *Acının Antropolojisi*. (çev. İsmail Yerguz). İstanbul: Sel, 2010.
- Brown, Lucy L., Bianca Acevedo, Helen E. Fisher. 'Neural Correlates of Four Broad Temperament Dimensions: Testing Predictions for a Novel Construct of Personality', *Plos One* 8, Issue 11 (2013): 1-9.
- Buck, R. "Prime Theory: An integrated view of motivation and emotion". *Psychological Review* 92 (1985): 389-413.
- Cloninger, C. Robert. "Temperament and personality". *Current Opinion in Neurobiology* 4 (1994): 266-273.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalıcı, 2002.
- Duymaz, Ali. "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Dili Araştırmaları Yılığ* – *Belleten* 46 (1998): 39-50.
- Duymaz, Ali. *Bir Destan Kahramanı Salur Kazan*. İstanbul: Ötügen, 1997.
- Duymaz, Ali. "Kıpçak Sahası Türk Destanlarında Bir Oğuz Alp: Salur Kazan". *Milli Folklor* 31-32 (Güz-Kış 1996): 49-59.

- Ekici, Metin. *Dede Korkut Kitabı, Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi: Orijinal Metin (Tıpkıbasım)-Transkripsiyon-Aktarma*. İstanbul: Ötügen, 2019.
- Ercilasun, Ahmet Bican. "Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar", *Millî Folklor* 123 (Güz 2019): 5-22.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I: Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: TDK, 2004.
- Erkul, Ali. "Eski Türklerde Aile", *Türkler- C.3*. Ed. H.C.Güzel, K.Çiçek ve S.Koca. Ankara: Yeni Türkiye, 2002: 160-175.
- Finkelstein, S. R. "Swearing and The Brain", in: *Oxford Handbook of Taboo Words and Language*, K. Allan (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2018: 1-41.
- Firdevsi. *Şahname II*. (çev. Nimet Yıldırım). Necati Lugal. İstanbul: Kabcacı, 2016.
- Fisher, Helen. *Neden O?* (çev. İ.Erdener Gökalp). İstanbul: Doğan Novus, 2016.
- Frazer, James George. *Ruhun Tehlikeleri ve Tabu*. (çev. İsmail Hakkı Yılmaz). İstanbul: Pinhan, 2019.
- Glück, J.J. "Reviling And Monomachy as Battlepreludes in Ancient Warfare", *Acta Classica*, Vol.7, No.1(Jan), 1964: 25-31.
- Goldberg, Christine. "Cannibalism, Motif G10", *Archetypes and Motifs in Folklore and Literature: A Handbook*. Ed. Jane Garry and Hasan El-Shamy. New York: M.E Sharpe, 1996.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı: Kitab-ı Dedem Korkut âlâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan*. İstanbul: Kabcacı, 2007.
- Hamel, Frank. *Human Animals*. New York: Frederick A.Stokes Co. Publishers, 1915.
- Hammond, Charles E. "Sacred Metamorphosis: The Weretiger And The Shaman". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 46, No. 2/3 (1992/93): 235-255.
- Harris, Marvin. *Yamyamlar ve Krallar: Kültürlerin Kökenleri*. (çev. Fatih Gümüş). Ankara: İmge, 1994.
- Holbek, Bengt. *Interpretation of Fairy Tales*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1998.
- İnan, Abdülkadir. "Eski Türklerde ve Folklor'da 'Ant'". *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: TTK, 1987.
- İnan, Abdülkadir. "Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler". *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: TTK, 1987: 305-316.
- Kaplan, Mehmet. *Tip Tahlilleri-Türk Edebiyatında Tipler*. İstanbul: Dergâh, 2001.
- Kara, Çiğdem. "Halk Masalı Yazmak". *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, Vol: 6, Issue: 20, (2015): 1-20.
- Karabaş, Seyfi. *Dede Korkut'ta Renkler*. İstanbul: YKY, 1996.
- Kern, Stephen. *Nedenselliğin Kültürel Tarihi*. (çev. Emine Ayhan). İstanbul: Metis, 2008.
- Kohn, Eduardo. *How Forests Think*. Berkeley: University of California, 2013.
- Lauriola, Marco ve Joshua Weller. "Personality and Risk: Beyond Daredevils-Risk Taking from a Temperament Perspective", *Psychological Perspectives on Risk and Risk Analysis*. (ed. M.Raue, E.Lermer, B.Streicher). Switzerland: Springer, 2018.
- Lévy-Bruhl, Lucien. *İlkel İnsanda Ruh Arayışı*. (çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Doğu Batı, 2006.
- Llewellyn, David J. "The Psychology of Risk Taking: Toward the Integration of Psychometric and Neuropsychological Paradigms", *The American Journal of Psychology*, Vol. 121, No. 3 (Fall 2008): 363-376.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri: Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun, 2012.
- Örnek, Sedat Veyis. *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek, 1988.
- Pehlivan, Gürol. *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım*. İstanbul: Ötügen, 2015.
- Raglan, L. "Geleneksel Kahraman". (çev. Metin Ekici). *Millî Folklor* 37 (1998): 126-138.
- Roux, Jean-Paul. *Altay Türklerinde Ölüm*. (çev. Musa Yaşar Sağlam). İstanbul: Kabcacı, 1999.
- Roux, Jean-Paul. *Eski Türk Mitolojisi*. (çev. Musa Yaşar Sağlam). Ankara: BilgeSu, 2011.
- Sahlins, Marshall. *Batu'nun İnsan Doğası Yanlışlığı*. (çev. E. Ayhan, Z. Demirsü). İstanbul: BGST, 2012.
- Stephens, Richard, vd. "Swearing as a response to pain", *NeuroReport*, Vol.20, No.12, 2009:1056-1060.
- Şişman, Bekir. "Dede Korkut Hikâyelerinde Ölüm Karşısında Oğuz'un Tavrı". *Dede Korkut* 8 (Aralık 2015): 121-130.
- Tezcan, Semih ve Hendrik Boeschoten. *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: YKY, 2006.
- Trimpop, Rüdiger M. "The Psychology of Risk Taking Behavior". *Advances in Psychology* 107. (ed. G.E.Stelmach, P.A.Vroon). Amsterdam: North Holland, 1994.
- Türkmen, Fikret. "Dede Korkut'ta Halk Hukuku Unsurları". *Bilig* 58 (Yaz 2011): 245-256.
- Van Allen, Judith. "'Sitting on a Man': Colonialism and the Lost Political Institutions of Igbo Women", *Talking About People: Readings in Contemporary Cultural Anthropology*. (ed. W.A.Haviland ve R.J.Gordon). California: Mayfield Pub. (1993): 211-220.
- Watt Smith, Tiffany. *Duygular Sözlüğü*. (çev. H. Şirin). İstanbul: Kolektif Kitap, 2018.
- Weber, Max. *Sosyolojinin Temel Kavramları*. (çev. M. Beyaztaş). İstanbul: Bakış, 2007.
- . *Bürokrasi ve Otorite*. (çev. H.B. Akın). Ankara: Adres, 2005.